

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
Б.БЕЙСЕНОВ атындағы ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ**

Азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасы

«Қазақстан Республикасының Экологиялық құқығы»

пәні бойынша

ДӘРІС

Тақырыбы:

«Жануарлар әлемін пайдалану және қорғаудың құқықтық режимі»

Дайындаған: Ахашов А.Ғ.

Қарағанды 2016 ж

Дәріс 12. Жануарлар әлемін пайдалану және қорғаудың құқықтық режимі

ДӘРІС ЖОСПАРЫ (1 сағат)

- 1. Жануарлар әлемінің түсінігі және оны құқықтық қорғау**
- 2. Жануарлар әлемін пайдалану құқығының түсінігі және түрлері**
- 3. Жануарлар әлемін қорғау заңнамасын бұзғаны үшін жауапкершілік. ПО – ң заңсыз аңшылықпен күреске қатысуы**

1. Қазақстан Республикасының «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» 2004 жылғы 9 шілдедегі Заңының 1-бабының 38-тармағына сәйкес, жануарлар дүниесі – Қазақстан Республикасының аумағын тұрақты немесе уақытша мекендейтін, сондай-ақ Қазақстан Республикасының құрлықтағы қайраңының және айрықша экономикалық аймағының табиғи ресурстарына жататын жануарлар жиынтығы.

Аталған заңға сәйкес, жануарлар – құрғақта, суда, атмосферада және топырақта табиғи еркіндік жағдайында болатын жабайы жануарлар (сүтқоректілер, құстар, бауырымен жорғалаушылар, қосмекенділер, балықтар, моллюскалар, жәндіктер және тағы басқалары).

Жануарлар дүниесі мақсатты пайдалану жағынан мынадай санаттарға бөлінеді:

- 1) жануарлардың сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген түрлері;
- 2) жануарлардың аң аулау объектілері болып табылатын түрлері;
- 3) жануарлардың балық аулау объектілері болып табылатын түрлері;
- 4) жануарлардың өзге де шаруашылық мақсаттарда (аң аулау мен балық аулаудан басқа) пайдаланылатын түрлері;

5) жануарлардың шаруашылық мақсаттарда пайдаланылмайтын, бірақ экологиялық, мәдени және өзге де құндылығы бар түрлері;

б) жануарлардың халықтың денсаулығын сақтау, ауыл шаруашылығы және басқа да үй жануарларын аурудан алдын ала қорғау, қоршаған ортаға зиян келтірілуін болдырмау, ауыл шаруашылығы қызметіне айтарлықтай зиян келтіру қаупінің алдын алу мақсатында саны реттелуге тиіс түрлері. Жануарлардың түрлерін санаттарға бөлу және оларды бір санаттан басқасына ауыстыру жануарлар дүниесінің түрлік сан алуандығын сақтау, оларды қорғау, өсімін молайту және орнықты пайдалану мақсатында жүргізіледі.

Жануарлар әлемінің өзіне тән бірнеше функциялары бар: экологиялық, экономикалық, санитарлы – сауықтыру, мәдени – эстетикалық, ғылыми – танымдық, және т.б.

ҚР «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» Заңының 4 – бабына сай, жануарлар дүниесі мемлекеттік меншікте болады. Мекендейтін ортадан заңда белгіленген тәртіппен алынған, сондай-

ақ еріксіз және (немесе) жартылай ерікті жағдайларда өсіріліп, ұсталатын жануарлар дүниесінің объектілері оларды аулаған, өсіретін және ұстайтын жеке және заңды тұлғалардың меншігі болып табылады.

Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы мемлекеттік басқару органдарына және лауазымды адамдарға Қазақстан Республикасының Президенті, Қазақстан Республикасының Үкіметі, оның аумақтық бөлімшелері бар ведомстволарын қоса алғанда, уәкілетті орган, яғни Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрлігі мен оның аумақтық органдары (Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрлігінің Балық шаруашылығы комитеті, Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрлігінің Орман және аңшылық шаруашылығы комитеті) жатады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы құзыреті, яғни Қазақстан Республикасының Үкіметі:

- жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын әзірлейді және іске асырылуын қамтамасыз етеді;

- жануарлар дүниесін иелену, пайдалану және оған билік ету құқығын жүзеге асырады;

- уәкілетті органның және жергілікті атқарушы органдардың жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану мәселелері жөніндегі қызметіне басшылық жасауды жүзеге асырады;

- уәкілетті органды белгілейді;

- Жабайы фауна мен флораның құрып кету қаупі төнген түрлерінің халықаралық саудасы туралы конвенция бойынша міндеттемелерді орындау үшін әкімшілік орган мен ғылыми ұйымды айқындайды;

- тірі күйінде бекіре тұқымдас балықтарды, олардың ұрықтандырылған уылдырығын (будандастырылған түрлерін қоспағанда) Қазақстан Республикасынан тысқары шығару туралы шешім қабылдайды;

- сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген жануарлардың түрлерін, олардың бөліктерін немесе дериваттарын алып қою туралы шешім қабылдайды;

- уәкілетті органның ұсынымы бойынша сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген жануарлардың түрлерін интродукциялау, реинтродукциялау мен будандастыру туралы шешім қабылдайды;

- жануарлар дүниесі объектілерін алып қою лимиттерін бекітеді;

- жануарлар дүниесі объектілерін алып қою квоталарын бөлу қағидасын бекітеді;

- халықаралық және республикалық маңызы бар балық шаруашылығы су айдындарының және (немесе) учаскелерінің тізбесін бекітеді;

- су айдындарын халықаралық және республикалық маңызы бар сулы-батпақты алқаптарға жатқызу тәртібін бекітеді;

- аң аулау, балық аулау ережелерін бекітеді;

- аңшылық шаруашылығын жүргізу ережелерін және балық шаруашылығын жүргізу ережелерін бекітеді;

- өзіне Қазақстан Республикасының Конституциясымен, заңдарымен және Қазақстан Республикасы Президентінің актілерімен жүктелген өзге де функцияларды орындайды.

Уәкілетті орган, яғни Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрлігінің құзыреті:

- жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырады және салааралық үйлестіруді жүзеге асырады;

- жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласында жергілікті атқарушы органдарды үйлестіруді және оларға әдістемелік басшылық жасауды жүзеге асырады;

- тексерілетін субъектілерге қойылатын талаптарды белгілейтін нормативтік құқықтық актілерді қоспағанда, жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы нормативтік құқықтық актілерді әзірлеп, бекітеді;

- жануарлар дүниесін қорғау жөніндегі мемлекеттік инспектор актілерінің нысандарын, оларды толтыру мен берудің тәртібін әзірлейді және бекітеді;

- жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы нормативтерді әзірлейді;

- жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы мемлекеттік бақылауды және қадағалауды жүзеге асыратын уәкілетті органның және оның аумақтық бөлімшелерінің лауазымды адамдарының, сондай-ақ жануарлар дүниесін қорғауды тікелей жүзеге асыратын мемлекеттік мекемелер мен ұйымдар қызметкерлерінің айырым белгілері бар нысанды киім (погонсыз) үлгілерін, киіп жүру тәртібін және онымен қамтамасыз ету нормаларын әзірлейді және бекітеді;

- жануарлар дүниесін пайдаланғаны үшін төлемақы ставкаларын және Қазақстан Республикасының жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы заңнамасын бұзудан келтірілген зиянды өтеу мөлшерін айқындаудың, сондай-ақ балық ресурстарына келтірілетін және келтірілген зиянның, оның ішінде шаруашылық қызметі нәтижесінде болмай қоймайтын зиянды өтеу мөлшерін есептеу әдістемесін әзірлейді және бекітеді;

- аңшылардың және аңшылық шаруашылығы субъектілері қоғамдық бірлестіктері республикалық қауымдастықтарының, сондай-ақ балықшылардың және балық шаруашылығы субъектілері қоғамдық бірлестіктерінің қатысуымен, бекітілген лимиттер негізінде жануарлар дүниесін алу квоталарын бөледі;

- аңшы, балықшы және қорықшы куәліктерінің нысанын және оны беру тәртібін айқындайды;

- ішкі және сыртқы рыноктарда сату үшін бекіре тұқымдас балықтардың уылдырығын таңбалау тәртібін әзірлейді және бекітеді;
- аңшылық және балық шаруашылықтары субъектілерінің қорықшылық қызметі туралы үлгі ережені әзірлейді;
- жануарлар дүниесінің объектілерін, олардың бөліктері мен дериваттарын, оның ішінде сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген санаттарға жатқызылған жануарлар түрлерін әкелуге және әкетуге рұқсаттар береді;
- Құрып кету қаупі төнген жабайы фауна мен флора түрлерімен халықаралық сауда туралы конвенция қолданылатын жануарлар түрлерін Қазақстан Республикасының аумағына әкелуге және Қазақстан Республикасының аумағынан әкетуге рұқсаттар беруді жүзеге асырады;
- жануарлар дүниесін пайдалануға арналған биологиялық негіздеме дайындаудың тәртібін әзірлейді және бекітеді;
- балық аулауға және балық шаруашылығын жүргізуге арналған шарттардың үлгі нысанын әзірлейді және белгілейді;
- аңшылық және балық шаруашылықтары субъектілерін дамыту жоспарының үлгі нысанын бекітеді;
- жолдаманың үлгі нысанын, сондай-ақ оны беру тәртібін әзірлейді;
- заңда, өзге де заңдарда, Қазақстан Республикасының Президенті мен Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілерінде көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асырады.

Аумақтық бөлімшелер өз қызметін уәкілетті орган белгілеген құзыреті шегінде жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасының жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы қызметті жүзеге асыратын өзге де мемлекеттік органдарының құзыреті Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленеді.

Жануарлар дүниесін қорғау – жануарлар дүниесін, олар мекендейтін ортаны және биологиялық сан алуандықты сақтауға, жануарлар дүниесі объектілерін орнықты пайдалану мен өсімін молайтуға бағытталған қызмет, сондай-ақ жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен оларға қарсы күрес жөніндегі іс-шаралар кешені.

Жануарлар дүниесінің мекендеу ортасын қорғау – табиғи еркіндік жағдайында жануарлар дүниесі объектілерінің орнықты тіршілік ету және өсімін молайту шарттарын сақтауға немесе қалпына келтіруге бағытталған қызмет.

ҚР «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» Заңының 13 – бабында көрсетілгендей, жануарлар дүниесін қорғау:

- 1) жануарлар дүниесі объектілерін қорғау, өсімін молайту және пайдалану жөніндегі ережелер мен нормаларды белгілеу және сақтау;
- 2) жануарлар дүниесін пайдалануға шектеулер мен тыйым салулар белгілеу;

3) жануарлардың бағалы, сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген түрлерін қорғау;

4) жануарлар дүниесін пайдаланудың белгіленген ережелерін бұзуды болдырмау;

5) жануарлар мекендейтін ортаны қорғауды, олардың көбею жағдайларын, өріс аудару жолдары мен шоғырлану орындарын ұйымдастыру;

6) жануарлар дүниесін пайдаланушыларға жануарлар дүниесі объектілерін қорғау жөніндегі міндеттерді жүктей отырып, аумақтарды, акваторияларды бекітіп беру;

7) ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды құру;

8) жануарлар түрлерін жасанды түрде өсіру;

9) жануарлар ауырған жағдайда, дүлей зілзала кезінде және басқа себептер салдарынан қырылу қаупі төнген жағдайларда оларға көмек көрсету;

10) жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру;

11) жануарлар дүниесі объектілерін қорғау және орнықты пайдалану идеяларын насихаттау;

12) жеке және заңды тұлғалардың жануарлар дүниесін қорғау жөніндегі қызметін ынталандыру;

13) азаматтарды жануарлар дүниесіне ізгілікті және ұқыпты қарау рухында тәрбиелеу жолымен жүзеге асырылады.

Жануарлар дүниесін қорғау бойынша экологиялық талаптарды екі топқа бөліп көрсетуге болады: жалпы және арнайы.

Жалпы талаптар ҚР «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» Заңның 12-бабында көрсетілген, яғни:

Жануарлар дүниесінің жай-күйіне, мекендейтін ортасына, көбею жағдайларына және жануарлардың өріс аудару жолдарына әсер ететін немесе әсер етуі мүмкін болатын қызмет жануарлар дүниесінің, олар мекендейтін ортаның сақталуы мен өсімін молайтуды және келтірілетін және келтірілген, оның ішінде болмай қоймайтын зиянды өтеуді қамтамасыз етудің талаптары, оның ішінде экологиялық талаптар сақтала отырып жүзеге асырылуға тиіс.

Жануарлар дүниесінің жай-күйіне және олар мекендейтін ортаға әсер ететін немесе әсер етуі мүмкін қызметті жүзеге асыру кезінде мынадай негізгі талаптардың сақталуы қамтамасыз етілуі тиіс:

1) жануарлар дүниесінің табиғи еркіндік жағдайындағы биологиялық сан алуандығы мен үйірлік тұтастығын сақтау;

2) жануарлар дүниесінің объектілері мекендейтін ортаны, олардың көбею жағдайларын, өріс аудару жолдарын және шоғырлану орындарын сақтау;

3) жануарлар дүниесі объектілерін ғылыми негізделген тұрғыдан ұтымды пайдалану және олардың өсімін молайту;

4) табиғаттағы биологиялық тепе-теңдікті сақтау мақсатында жануарлар дүниесі объектілерінің санын реттеу;

5) жануарлар түрлерін, оның ішінде бағалы, сирек кездесетіндері мен құрып кету қаупі төнгендерін жасанды өсіруді қоса алғанда, кейіннен оларды мекендеу ортасына шығара отырып, жануарлар дүниесінің өсімін молайту.

Жануарлар дүниесін қорғау бойынша арнайы экологиялық талаптар ҚР 2007 жылғы 9 қаңтардағы Экологиялық кодексінің «Жануарлар дүниесін пайдалану кезіндегі экологиялық талаптар» және «Жануарлардың сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген түрлерін қорғау, өсімін молайту, еріксіз және жартылай ерікті жағдайда өсіріп-өндіру, шектеулі шаруашылық тұрғыда пайдалану жөніндегі экологиялық талаптар» деген атаулармен 35,36-тарауларында аталған.

Жануарлар дүниесі объектілерін сақтау және өсімін молайту мақсатында:

- 1) жануарлар дүниесін пайдалану мерзімдерін шектеу;
- 2) аулау әдістеріне, тәсілдеріне және құрал түрлеріне тыйым салу;
- 3) жануарлар дүниесі объектілерін алу нормаларын өзгерту;
- 4) жануарлар дүниесін пайдаланушылардың санын шектеу;
- 5) жануарлар әлемін пайдалану орындарын шектеу белгіленеді.

Шектеулер мен тыйым салулар белгілеуге:

- 1) жануарлар популяциясының жыныс-жас құрылымының бұзылуы;
- 2) жануарлар санының азаюы;
- 3) мекендеу ортасының нашарлауы;
- 4) жануарлардың өріс аударуы мен көбеюі кезеңінде олар жаппай шоғырланатын жерлерде тыным алу аймақтарын құру қажеттігі негіз болып табылады.

Жануарлар дүниесі объектілерін сақтау мақсатында:

1) өсімдіктерді жоюға және жануарлар мекендейтін ортаның жағдайларын нашарлататын өзге де іс-әрекеттерге;

2) жануарлар үйірімен мекендейтін жерді периметрі бойынша олардың індері орналасқан жерге жиырма метр жақын немесе оларды алдын ала басқа жерге көшірмей жыртуға;

3) уәкілетті органның рұқсатынсыз жануарлардың паналау орындары мен ұяларын бұзуға және бүлдіруге, жұмыртқаларын жинауға;

4) суда жүзетін құстардың жаппай ұя салуы көрсетілген және балықтардың көбеюі кезеңінде олар уылдырық шашатын жерлерде катерлердің, моторлы қайықтардың және басқа да жүзу құралдарының двигательдерін іске қосып жүзуге;

5) ұшақтардың, тікұшақтардың және өзге де ұшу аппараттарының итбалықтар, тұяқты жабайы жануарлар мен топтасып ұшатын құстар жаппай мекендейтін аумақтардың үстінен бір километр төмен биіктікте ұшып өтуіне;

6) жануарлардың мекендеу ортасын жоюға, жемшөптік өсімдіктер егістіктерін, қорғау екпелерін, сортаң топырақтарды, жануарларға арналған астауларды, сілтеме белгілерді, аң аулау және балық аулау шаруашылығын жүргізуге арналған құрылыстарды бүлдіруге;

7) сирек кездесетін және құрып кетуі қаупі төнген жануарлар түрлерін және олардың дериваттарын Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімінсіз алуға;

8) жануарлар дүниесі объектілерін белгіленген лимиттен асырып және жануарлар дүниесін пайдалануға берілген рұқсатта көрсетілген мерзімнен тыс, сондай-ақ тыныштық аймақтарында аулауға;

9) жануарлар дүниесі объектілерін аң аулау мен балық аулау ережелерінде көзделмеген жануарларды аулау құралдарының, әдістерінің және тәсілдерінің түрлерін қолдана отырып аулауға;

10) жарылғыш құрылғыларды, улы химикаттарды қолдана отырып (дала кеміргіштерін қыру кезінде, сондай-ақ жануарлардың құтыру індеті мен басқа да аурулары жағдайларында уәкілетті органның келісімімен үш жұмыс күні ішінде жүргізілетін улы химикаттарды қолдануды қоспағанда) жануарлар дүниесі объектілерін аулауға;

11) уәкілетті органның рұқсатынсыз жануарларды интродукциялауды, реинтродукциялауды және будандастыруды жүргізуге;

12) балық қыстайтын шұңқырлардың, уылдырық шашатын жерлердің, балық шаруашылығы учаскелерінің және балық аулауға тыйым салынған жерлердің шекараларын белгілейтін бағандарды, жүзбелі таным белгілерін және аншлагтарды жоюға немесе бүлдіруге тыйым салынады.

Жануарлар дүниесі объектілерін сақтау мақсатында шектеулер мен тыйым салулар жануарлардың мекендеу ортасы ареалдарының (таралу облыстарының) географиялық, климаттық ерекшеліктері ескеріле отырып енгізіледі.

Жануарлардың сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген түрлері «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес Қазақстан Республикасының Қызыл кітабына енгізіледі. Жануарлардың сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген түрлерін қорғауды мемлекет жүзеге асырады. Жеке және заңды тұлғалар жануарлардың сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген түрлерін қорғау жөнінде шаралар қолдануға міндетті. Жануарлардың сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген түрлерін, оның ішінде олардың дериваттарын алуға айрықша жағдайларда Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша:

1) арнайы жасалған жағдайларда өсіру және кейіннен мекендеу ортасына жіберу;

2) аңшылықтың ұлттық түрлерін дамыту;

3) ғылыми зерттеулер;

4) селекциялау үшін жол беріледі.

Елді мекендерді, кәсіпорындарды, құрылыстар мен басқа да объектілерді орналастыру, жобалау және салу, өндірістік процестерді жүзеге асыру мен көлік құралдарын пайдалану, қолданыстағы технологиялық процестерді жетілдіру және олардың жаңаларын енгізу, пайдаланылмаған, жағалау маңындағы, батпақты, бұта басқан аумақтарды шаруашылық айналымына енгізу, жерді мелиорациялау, орман ресурстарын және су

объектілерін пайдалану, геологиялық-барлау жұмыстарын жүргізу, пайдалы қазбаларды өндіру, ауыл шаруашылығы жануарлары жайылатын және оларды айдап өтетін жерлерді белгілеу, туристік маршруттар әзірлеу мен халықтың жаппай демалатын орындарын ұйымдастыру кезінде жануарлар дүниесі объектілері мекендейтін ортаны және олардың көбею жағдайларын, жануарлардың өріс аудару жолдары мен шоғырланған жерлерін сақтау жөніндегі іс-шаралар көзделуге және жүзеге асырылуға, сондай-ақ жабайы жануарлар мекендейтін орта ретінде ерекше құнды болып табылатын учаскелерге ешкімнің қол сұқпауы қамтамасыз етілуге тиіс. Темір жол, тас жол, құбыр тарту және басқа көлік магистральдарын, электр беру және байланыс желілерін, арналарды, бөгеттерді және өзге де су шаруашылығы құрылыстарын пайдалану, орналастыру, жобалау және салу кезінде жануарлар мекендейтін ортаны, олардың көбею жағдайларын, өріс аудару жолдары мен шоғырланған жерлерін сақтауды қамтамасыз ететін іс-шаралар әзірленіп, жүзеге асырылуға тиіс.

ҚР «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» Заңының 8-тарауының 44-бабына сәйкес, жануарлар түрлерінің санын реттеу:

- 1) халықтың денсаулығын сақтау;
- 2) ауыл шаруашылығы мен үй жануарлары ауруларын болдырмау;
- 3) экономикаға зиян келтіруді болдырмау;
- 4) биологиялық тепе-теңдікті сақтау мақсатында жүзеге асырылады.

Жануарлар дүниесі түрлерінің санын реттеудің негіздері:

1) халықтың, ауыл шаруашылығы мен үй жануарларының жұқтырушылары жануарлар дүниесінің объектілері болып табылатын ауруларды жұқтыру немесе онымен ауыру қатерінің туындауы;

2) экономикаға елеулі зиян келтіру қатерінің туындауы;

3) жануарлардың жекелеген түрлері санының азаюына және басқа жағымсыз салдарларға әкеп соққан жануарлар дүниесі мекендейтін ортада қалыптасқан табиғи баланстың бұзылуы;

4) балықтардың жаппай қырылуына әкеп соғуы мүмкін су айдындарының және (немесе) учаскелерінің гидрохимиялық және өзге де режимдерінің бұзылу қаупінің туындауы болып табылады.

2. Жануарлар дүниесін пайдалану – жануарлар дүниесі объектілерін, олардың бөліктері мен дериваттарын және пайдалы қасиеттерін мекендеу ортасынан айырып немесе айырмай пайдалану.

Жануарлар дүниесін пайдаланушылар – ҚР «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» 2004 жылғы 9 шілдедегі Заңына сәйкес жануарлар дүниесін пайдалану құқығы берілген жеке және заңды тұлғалар.

Жануарлар дүниесі объектісі – жануарлардың дара нұсқасы немесе популяциясы.

Жануарлар дүниесін пайдаланушылар арнайы пайдалану кезінде:

- жануарлар дүниесінің өздеріне рұқсат етілген түрлерін ғана пайдалануды жүзеге асыруға;

- жануарлар дүниесі объектілерін оларды беру шарттарына сәйкес пайдалануға;

- ауланған жануарлар дүниесі объектілерін, оның ішінде аң аулау және балық аулау олжаларын және бұл ретте алынған өнімді меншіктенуге, сондай-ақ оларды тасымалдауға және сатуға;

- жануарлар дүниесін пайдалану үшін жеке және заңды тұлғалармен шарттар жасасуға;

- белгіленген сервитутқа сәйкес аңшылық және балық шаруашылықтарының мұқтаждарына арналған уақытша құрылыстар салуға;

- аң-құсты өсіруді жүзеге асыруға құқығы бар.

Жануарлар дүниесін пайдаланушылар арнайы пайдалану кезінде:

- 1) жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы Қазақстан Республикасы заңдарының талаптарын сақтауға;

- 2) жануарлар дүниесін пайдаланғаны үшін Қазақстан Республикасының салық заңдарында белгіленген тәртіппен уақтылы төлемдер жасауға;

- 3) шаруашылық ішілік аңшылық ұйымдастыруды жүргізуге;

- 4) балық шаруашылығын ұйымдастыруды жүргізуге;

- 5) жануарлар мекендейтін ортаның нашарлауына жол бермеуге;

- 6) жануарлар дүниесін халық пен қоршаған ортаға қауіпсіз, табиғи үйірлер тұтастығының бұзылуына және жануарларға қатысты қатыгездікке жол берілмейтін тәсілдермен пайдалануға;

- 7) жануарлар дүниесінің пайдаланылған объектілерінің санын жыл сайын есепке алуды жүргізуге және Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен есептілікті табыс етуге, т.б. заңда көрсетілген негіздемелер бойынша міндетті.

Жануарлар дүниесін пайдаланушылар жалпы пайдалану кезінде жануарлар дүниесі объектілерін өздерінің мәдени және эстетикалық қажеттерін қанағаттандыру үшін пайдалануға құқығы бар.

Жануарлар дүниесін пайдаланушылар жалпы пайдалану кезінде:

- Қазақстан Республикасының жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы заңдарының талаптарын сақтауға;

- жануарлар мекендейтін ортаның нашарлауына жол бермеуге;

- өрт қауіпсіздігі талаптарын сақтауға;

- Қазақстан Республикасының заң актілерінде көзделген жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану жөніндегі өзге де талаптарды орындауға міндетті. Жануарлар дүниесін пайдаланушылардың қызметіне мемлекеттік органдар, лауазымды адамдар мен ұйымдар тарапынан заңсыз араласуға тыйым салынады.

Жануарлар дүниесі арнайы пайдалануға Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен берілетін жануарлар дүниесін пайдалануға арналған рұқсаттар негізінде беріледі.

Рұқсат беруден:

- 1) өтінімде көрсетілген мәліметтерді толық көлемде бермеген;
- 2) өтінімде көрсетілген мәліметтер дұрыс болмаған;
- 3) мемлекеттік экологиялық сараптаманың теріс қорытындысы

болған не ол болмаған жағдайларда бас тартылады. Аулаған жері туралы анықтаманы балықтардың және басқа да су жануарларының ауланған жері бойынша өтініш беруші жануарлар дүниесін пайдалануға рұқсат алуға ұсыным жасаған кезде уәкілетті органның аумақтық бөлімшелері өтініш түскен сәттен бастап екі жұмыс күні ішінде береді. Жасанды жағдайларда өсірілген балықтар мен басқа да су жануарлары үшін аулаған жері туралы анықтама жасанды өсірілгендігін растайтын құжаттар ұсынған кезде беріледі. Аулаған жері туралы анықтама жазуға жануарлар дүниесі объектілерін алып қоюдың белгіленген лимиті және жасанды өсірумен айналысатын ұйымның жобалық қуаты шегінде рұқсат етіледі.

Жануарлар дүниесін пайдалану құқығы:

- 1) жануарлар дүниесін пайдаланудан өз еркімен бас тартқан;
- 2) жануарлар дүниесін пайдалану мерзімі өтіп кеткен;
- 3) жануарлар дүниесін пайдаланушының қызметі тоқтатылған;
- 4) Қазақстан Республикасының жануарлар дүниесін қорғау, олардың өсімін молайту және пайдалану саласындағы заңдарының талаптарын, сондай-ақ аңшылық шаруашылығын немесе балық шаруашылығын жүргізу шарттарының талаптарын жүйелі түрде бұзған;
- 5) аңшылық алқаптар мен балық шаруашылығы су айдындары және (немесе) учаскелері бекітіліп берілген жер учаскелерін Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен мемлекеттік қажеттіліктер үшін алу;

б) жануарлар дүниесін арнайы пайдалануға берілген рұқсаттар жойылған жағдайда тоқтатылады.

Қазақстан Республикасының аумағында жануарлар дүниесін пайдаланудың мынадай түрлеріне жол беріледі:

- 1) аң аулау;
- 2) судағы омыртқасыз жануарлар мен теңіз сүтқоректілерін алып қоюды қоса алғанда, балық аулау;
- 3) аң аулау мен балық аулау объектілеріне жатпайтын жануарларды шаруашылық мақсаттарда пайдалану;
- 4) жануарларды ғылыми, мәдени-ағарту, тәрбиелік және эстетикалық мақсаттарда пайдалану;
- 5) жануарлардың пайдалы қасиеттерін және тіршілік ету өнімдерін пайдалану;

б) жануарлар түрлерінің өсімін молайту мақсаттарында пайдалану.

Аң аулау - аң аулау объектісі болып табылатын жануарлар түрлерін мекендейтін ортасынан алуды жүзеге асыру арқылы жануарлар дүниесін арнайы пайдалану түрі. Жануарлар дүниесі объектілерін аулау мақсатында іздеу, ізін кесу және ізіне түсу, аулауға әрекет жасау, аңшылық алқаптарда қабынан шығарылған аңшылық қаруы және басқа да аң аулау құралдары

немесе аң аулаудан алған өнімдері бар, қарғыбауы алынған аң аулайтын иттері мен аушы жыртқыш құстары бар адамдардың жүруі аң аулауға теңестіріледі. Аң аулау: 1) кәсіпшілік аң аулау; 2) әуесқойлық (спорттық) аң аулау, оның ішінде ұлттық аң аулау болып бөлінеді. Кәсіпшілік аң аулау - аң аулау объектісі болып табылатын жануарлар түрлерін кәсіпкерлік қызмет мақсатында аулау. Әуесқойлық (спорттық) аң аулау - аң аулау объектісі болып табылатын жануарлар түрлерін спорттық, эстетикалық қажеттіктерін қанағаттандыру мақсатында және ауланған өнімді жеке тұтыну үшін аулау. Ұлттық аң аулау - аушы жыртқыш құстар мен аңшылық иттердің ұлттық тұқымдарын пайдалана отырып, әуесқойлық (спорттық) аң аулау объектісі болып табылатын жануарлар түрлерін аулау. Аң аулау құқығы жеке тұлғаларға: 1) егер аң аулау атыс қаруы қолданыла отырып жүргізілетін болса, он сегіз жасқа толған; 2) егер аң аулау аңшылық ережелерінде рұқсат етілген басқа да аңшылық құралдарының түрлері, аңшылық иттер мен аушы жыртқыш құстар қолданыла отырып жүргізілетін болса, он төрт жасқа толған; 3) аңшылыққа қойылатын ең төменгі талап бойынша емтихан тапсырғаны туралы белгісі бар аңшы куәлігі болған және аң аулау құқығына рұқсат беру үшін Қазақстан Республикасының салық заңдарында белгіленген мемлекеттік бажды төлеген; 4) жануарлар дүниесін пайдалануға рұқсат алған жағдайда беріледі. Шетелдіктер үшін Қазақстан Республикасының аумағында аң аулау құқығы аңшылық шаруашылығы субъектісімен жасасқан аң аулауды ұйымдастыру шартының және оның аң аулау құқығын куәландыратын тұратын елінде берілген құжаттың және жануарлар дүниесін пайдалануға рұқсат алуының, сондай-ақ ішкі істер органдарынан аңшылық атыс қаруын және оның патрондарын Қазақстан Республикасының аумағына әкелуге және Қазақстан Республикасының аумағынан әкетуге рұқсатының негізінде туындайды.

Балық аулау мынадай түрлерге бөлінеді:

- 1) кәсіпшілік балық аулау;
- 2) әуесқойлық (спорттық) балық аулау;
- 3) ғылыми-зерттеу үшін аулау;
- 4) бақылау үшін аулау;
- 5) мелиорациялық аулау;
- 6) өсімін молайту мақсатында аулау;
- 7) эксперименттік аулау.

Кәсіпшілік балық аулау құқығы жеке және заңды тұлғаларға: 1) жануарлар дүниесін пайдалануға рұқсаты; 2) уәкілетті органмен балық аулауға жасасқан шарты болған кезде беріледі. Әуесқойлық (спорттық) балық аулау, ғылыми-зерттеу үшін аулау, мелиорациялық және эксперименттік аулау, сондай-ақ өсімін молайту мақсатындағы аулау құқығы жеке және заңды тұлғаларға жануарлар дүниесін пайдалануға рұқсаты немесе жолдамасы болған кезде беріледі.

Аң аулау мен балық аулау объектілеріне жатпайтын жануарларды, сондай-ақ олардың пайдалы қасиеттері мен тіршілік ету өнімдерін

шаруашылық мақсаттарда пайдалану жалпы пайдалану тәртібімен жүзеге асырылады.

Сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнгеннен басқа жануарларды ғылыми, мәдени-ағартушылық, тәрбиелік және эстетикалық мақсаттарда, оның ішінде зоологиялық коллекциялар жинау үшін пайдалану уәкілетті орган белгілеген тәртіппен жүзеге асырылады.

Балық ресурстарын және басқа да су жануарларын қоспағанда, жануарлар түрлерінің өсімін молайтуды мамандандырылған ұйымдар, сондай-ақ биологиялық негіздеме, мемлекеттік экологиялық сараптаманың оң қорытындысы және уәкілетті органның рұқсаты негізінде жеке және заңды тұлғалар жүзеге асырады.

Жануарлар дүниесін жалпы пайдалану үшін пайдалану мерзімдері белгіленбейді. Жануарлар дүниесін арнайы пайдалану үшін: 1) аңшылық шаруашылығын жүргізу кезінде - он жылдан қырық тоғыз жылға дейінгі; 2) балық шаруашылығын жүргізу кезінде – бес жылдан қырық тоғыз жылға дейінгі, ал қырылу қаупі бар су айдындарында және (немесе) учаскелерінде – бір жылдан бес жылға дейінгі мерзімдер белгіленеді. Көрсетілген мерзімдер шаруашылықаралық аңшылықты ұйымдастырудың және балық шаруашылығы су айдындарын және (немесе) учаскелерін паспорттаудың, аңшылық алқаптар мен балық шаруашылығы су айдындарын және (немесе) учаскелерін бекітіп беруге арналған конкурсқа қатысушыларға қойылатын біліктілік талаптарының, аңшылық және балық шаруашылықтары субъектілерін дамыту жоспарларының негізінде құрамына уәкілетті органның, облыстың жергілікті атқарушы органының, ғылыми ұйымдардың және аңшылар және аңшылық шаруашылығы субъектілері қоғамдық бірлестіктерінің республикалық қауымдастықтарының, сондай-ақ балық аулаушылар мен балық шаруашылығы субъектілері қоғамдық бірлестіктерінің өкілдері енгізілетін конкурстық комиссия айқындайтын аңшылық алқаптарды, балық шаруашылығы және қырылу қаупі бар су айдындарын және (немесе) учаскелерін бекітіп беру кезеңіне қарай белгіленеді. Жануарлар дүниесін жалпы пайдалану ақысыз жүзеге асырылады. Жануарлар дүниесін арнайы пайдалану Қазақстан Республикасының салық заңдарына сәйкес ақылы негізде жүзеге асырылады.

3. Қазақстан Республикасының «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» 2004 жылғы 9 шілдедегі Заңының 58 – бабына сай, Қазақстан Республикасының жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы заңнамасын бұзу Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген жауаптылыққа әкеп соғады.

Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 шілдедегі Қылмыстық кодексінің келесідей атауларымен тағайындалған, яғни: «Балық ресурстарын және басқа да су жануарлары мен өсімдіктерін заңсыз алу» (287-бап), «Заңсыз аңшылық» (288-бап), «Жануарлар дүниесін қорғау ережелерін бұзу» (289-бап), «Өсімдіктер мен жануарлардың сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген түрлерін және (немесе) олардың бөліктері мен дериваттарын,

сондай-ақ пайдаланылуына тыйым салынған өсімдіктер мен жануарларды және (немесе) олардың бөліктері мен дериваттарын заңсыз іс - әрекеттер» (290-бап) бойынша қылмыстық жауаптылық туындайды.

Жануарлар дүниесін пайдалану тәртібінің бұзылғаны үшін әкімшілік жауапкершілік Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 30 қаңтардағы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің сәйкес баптарында көрсетілген негіздер бойынша туындайды, яғни олар: «Елді мекендерді, кәсіпорындарды және басқа да объектілерді орналастыру, жобалау мен салу, өндіріс процестерін жүзеге асыру және көлік құралдарын пайдалану, өсімдік қорғау құралдарын, минералдық тыңайтқыштарды және басқа да препараттарды қолдану кезінде өсімдіктер мен жануарларды қорғау ережелерін бұзу» (296-бап), сонымен қатар «Өсімдіктер өсетін жерлер мен жануарлардың тіршілік ортасын қорғау ережелерін, жануарлардың өсіп-өну жағдайларын, орын ауыстыру жолдары мен шоғырланатын орындарын, зоологиялық және ботаникалық коллекцияларды жасау, сақтау, есепке алу мен пайдалану ережелерін бұзу, сол сияқты жануарларды заңсыз қоныс аударту, жерсіндіру, кері жерсіндіру мен шағылыстыру» (295-бап), «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жекелеген түрлерінде жеке тұлғалардың болу тәртібін бұзу» (296-1 -бап), «Заңсыз аң аулау, жануарлар дүниесін пайдалану»(298-бап), «Балық аулау және балық ресурстарын және басқа да су жануарларын қорғау ережелерін бұзу» (298-1-бап), «Аң аулау алаптары мен балық шаруашылығы су айдындарын және (немесе) учаскелерін бекіту, пайдалану және қорғау тәртібін бұзу» (299-бап).

Жануарлар дүниесін пайдалану тәртібінің бұзылғаны үшін сонымен бірге азаматтық – құқықтық жауапкершілік туындайды.

Жануарлар дүниесін қорғауға ішкі істер органдары да белсене ат салысады. ПО бақылау – қадағалау әрекеттері барысында аңшылық пен балық аулау тәртібін бұзушыларға дербес түрде әкімшілік әсер ету шараларын қолдана алады: тәртіп бұзылғандығы туралы хаттама толтыру үшін тәртіп бұзушыларды ұстау, заңсыз аңшылық және су кәсібімен заңсыз айналысу өнімдері мен қаруларын тәркілеу.

ПО ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 298-бабының 1-тармақшасы, 298-1-баптың 1 тармақшасы бойынша айып салуға құқылы.

Сонымен қатар ПО орман және орман шаруашылығы органдарымен браконьерлерді ұстау, олардың жеке бастарын анықтау шаралары мен аңшылық, балық аулау тәсілдері, алған өнімдерін қарау мен қару – жарақтарын тексеру кезінде бірлесе әрекет етеді.

ПО ҚР Қылмыстық Кодексінің «Балық ресурстарын және басқа да су жануарлары мен өсімдіктерін заңсыз алу» (287-бап), «Заңсыз аңшылық» (288-бап), «Жануарлар дүниесін қорғау ережелерін бұзу» (289-бап), «Өсімдіктер мен жануарлардың сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген түрлерін және (немесе) олардың бөліктері мен дериваттарын, сондай-ақ пайдаланылуына тыйым салынған өсімдіктер мен жануарларды және (немесе) олардың бөліктері мен дериваттарын заңсыз іс - әрекеттер» (290-

бап) бойынша қылмыстық істерді тергеу мен қажетті жедел – іздестіру шараларын жүргізу жүктелген.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жылғы 30 тамыз (Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 2 ақпандағы Заңымен өзгерістер мен толықтырулар енгізілген).
2. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі, 2007 жылғы 9 қаңтар. (25.04.2016ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (1994 ж. 27 желтоқсан) (21.04.2016ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім) (1999 ж., 1 шілде, № 409) (09.04.2016ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
5. Қазақстан Республикасының Орман Кодексі 2003 ж. 8 шілде. (22.04.2016ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
6. Қазақстан Республикасының Жер Кодексі. 2003 ж. 20 маусым. (08.04.2016ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
7. Қазақстан Республикасының Су Кодексі. 2003 жылғы 9 маусым. № 481 (08.04.2016ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
8. Д.Л.Байділдинов ҚР экологиялық құқығы. Оқу құралы – Алматы: Қазақстандағы СҚЗҚҚ «Интерлигал» баспа орталығы, 2005 ж.
9. Байдельдинов Д.Л. Экологическое законодательство Республики Казахстан. - Алматы, 1996 ж.
10. Архипов И.Г. Земельное право Республики Казахстан. - Алматы: Борки, 1997 ж.
11. Боголюбов С.А. Экологическое право. Жоғары оқу орындарына арналған оқулық. –М: Норма баспасы, 2000 ж. - 448 б.
12. Бринчук М.М. Экологическое право России (Право окружающей среды). - М.: Юристь, 1998 ж.
13. Бекишева С.Ж. Экологическое право Республики Казахстан// Қарағанды: Арко-2001 ж.